

De mooiste Japanse prenten

Het Japanse aandeel in het ontstaan van de moderne kunst

zondag 12 februari 2017

De moderne westerse kunst heeft mede vorm gekregen door de invloed van de Japanse prentkunst. In de laatste decennia van de 19^e eeuw waren de ukiyo-e-prenten immens populair bij de avant-garde, die wild was van de klare lijnen, de expressieve kracht en de adembenemende natuur. Een unieke tentoonstelling laat ons nu kennismaken met die prachtige kunst, die wegens de gevoeligheid van de kleuren zeer zelden getoond wordt aan het publiek.

Het huidige succes van de *manga* – Japanse strips – illustreert de blijvende aantrekkingskracht van de Japanse beeldtaal voor westerlingen. In de 19^e eeuw was het de Japanse prentkunst die westerse kunstkenners in vervoering bracht.

Ukiyo-e betekent ‘afbeeldingen van het vergankelijke leven’ en verwijst naar de Japanse prenten op basis van houtsneden die in de 18^e en 19^e eeuw hun hoogste bloei beleefden. De prenten werden in massa geproduceerd voor een breed publiek en verbeeldden het dagelijkse leven, het hofleven, de natuur of het bovennatuurlijke. De bekendste kunstenaar was Hokusai (1760-1849).

De ziel van de dingen: op weg naar de abstractie

De Japanse prentkunst was ‘anders’ in de ogen van westerse kunstenaars. En alleen dat maakte haar al aantrekkelijk. De avant-garde was immers op zoek naar een radicale breuk met de traditionele academische kunst. Niet alleen de compositie, de kleuren en het lijnenspel waren ‘anders’ maar ook het ontbreken van dieptewerking, van schaduwen en van kleurschakeringen. Dat werd niet gezien als primitief maar als een manier om de kunst expressiever te maken. De avant-garde wou breken met het puur figuratieve. Ze wou geen kunst die aan de oppervlakte bleef en braafjes de buitenkant afbeeldde.

Natuurgetrouw schilderen ‘naar levend model’ vonden zij veel te burgerlijk. Kunst moest doordringen naar de essentie, de ziel van de dingen blootleggen, een idee of een emotie uitdrukken. Die ambitie zagen ze verwezenlijkt in de Japanse kunst.

Het nieuwe ideaal zou uiteindelijk uitmonden in het expressionisme en de abstracte kunst en heeft de weg gewezen naar alle moderne kunst. Door de grote mate van stilering werd de Japanse prentkunst gezien als een belangrijke etappe op die weg. Intussen had het lichtspel in de Japanse prenten al een grote indruk gemaakt op de impressionisten en liet de *art nouveau* zich inspireren door Japanse plantenmotieven en golflijnen.

En er was nog een cruciaal aspect dat perfect aansloot bij de bekommernissen van de 19e-eeuwse avant-garde. In Japan was de kunst een deel van het dagelijkse leven. Dagelijkse gebruiksvoorwerpen werden zo kunstzinnig mogelijk ontworpen. En prentkunst was bedoeld om in huis opgehangen te worden, niet om weggestopt te worden in een stoffig museum of de collectie van een rijkard. Dat was precies wat

een nieuwe generatie kunstenaars in het westen voor ogen had. In een wereld die door de industriële revolutie lelijk en vuil geworden was, was het de taak van de kunstenaar om schoonheid terug te brengen in de samenleving. Kunst moest het alledaagse leven verfraaien en het alledaagse moest tot kunst verheven worden (zie ook ons artikel “Henry van de Velde, totaalkunstenaar” in *Post Scriptum* nr. 101).

Terug naar de natuur

‘Terug naar de natuur’ was ook een aspect van die afkeer van de industriële maatschappij, en ook dat vond men terug in de afbeeldingen van golven, wolken en rotsen door Japanse kunstenaars. De natuur kreeg iets mystieks in hun werken, en ook dat sprak de westerlingen aan die aan het einde van de 19^e eeuw in toenemende mate in de ban raakten van esoterisme. Ook het zen-Boeddhisme, waardoor veel Japanse kunst geïnspireerd was, kon om die reden op veel belangstelling rekenen.

De Japanse prentkunst raakte dus echt wel een gevoelige snaar. Het ging om veel meer dan een smaak voor het exotische. Dat exotische moet overigens ook een heel klein beetje genuanceerd worden. Via de Hollanders hadden de Japanners kennis kunnen maken met de Hollandse schilderkunst. Vooral de luchten en wolkenpartijen trokken de aandacht. Hokusai raakte daardoor ook geïnspireerd. De fascinatie voor zijn prenten in het westen is dus misschien deels ook te verklaren door het feit dat de Europeanen er iets in herkenden. Een mengeling van vertrouwd en exotisch is vaak een recept voor succes.

De Brusselse schilder Alfred Stevens zag in de Japanse kunstenaars in elk geval “ware impressionisten”, die als geen andere oude of moderne meesters de lichtwerkingen van zon en maan kunnen weergeven. Hij vond het geweldig dat ze niets in de natuur, ook het kleinste niet, minachtten. “Alles is liefde” in hun kunst, zo besloot hij (*Impressions sur la peinture*, 1886).

James Ensor beleefde het nog veel intenser. Hij verkleetde zich regelmatig als Hokusai en maakte verschillende kopietjes van zijn werk. Op zijn schilderij *Skelet* bekijkt *chinoiserieën* uit 1885 en 1888 kijkt een figuur in een Japans prentenboek en hangt aan de muur een grote Japanse prent.

Henry van de Velde beschrijft in zijn autobiografie de overweldigende indruk die de Japanse

kunst maakte op de Brusselse burgerij in 1891. In dat jaar opende in de Koningsstraat in Brussel de *Compagnie Japonaise* zijn deuren, een winkel die zich specialiseerde in Engelse Liberty-producten en Japanse voorwerpen. Later beschrijft Van de Velde opnieuw dat hij “betoverd” was door de “onvergelijkelijke wonderen” van de Japanse kunst, een “roes van schoonheid” ervoer en moest gaan zitten omdat hij zo “overweldigd” was.

Van Gogh leerde de Japanse prentkunst kennen in 1885 in Antwerpen en was onmiddellijk enthousiast. Hij maakte verschillende schilderijen naar Japanse meesters en verzamelde zelf Japanse prenten.

Tot de grote Belgische verzamelaars behoorden ook Jules Destrée, Theo Van Rijsselberghe, Georges Lemmen, Max Elskamp (dichter en graficus, auteur van de bundel *L'Eventail Japonais* in 1886) en de musicus Edmond Michotte. En wie erbij was op de viering van 30 jaar Post Factum en mee de tentoonstelling bezocht heeft over de kunstkriticus en symbolistische dichter Emile Verhaeren, heeft wellicht opgemerkt dat hij betrokken was bij de uitgave van een verzameling

James Ensor, *Naar Hokusai* (1885)

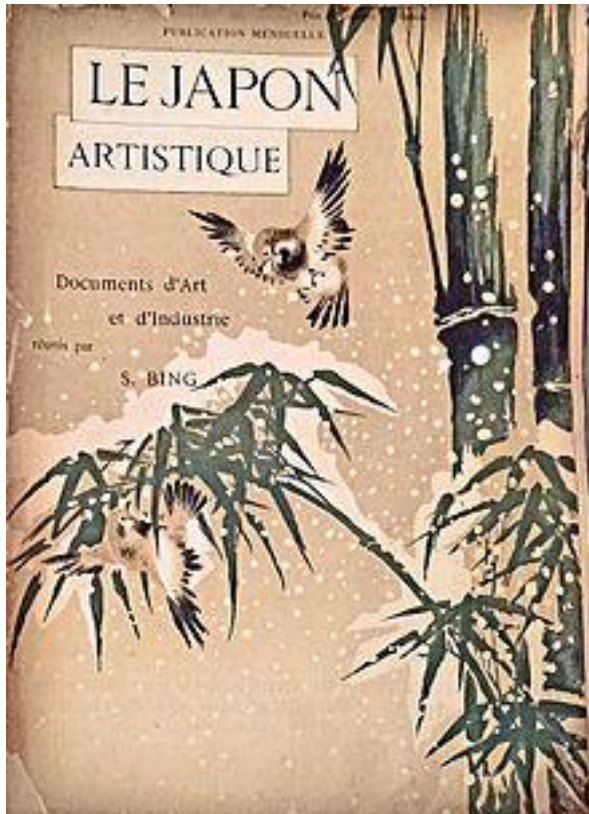
Japanse prenten in 1896 (op <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105278952/f1.image> integraal te bewonderen). Hij schreef er speciaal zes gedichten voor.

Maar de belangstelling voor de Japanse prenten in België was nog niets vergeleken met die in Frankrijk, Engeland of Nederland. Het westen had de Japanse kunst ontdekt op de wereldtentoonstellingen van Londen in 1862 en van Parijs in 1867. Hoewel ‘japonisme’ bijna onmiddellijk een modewoord werd, ging het aanvankelijk vooral om curiositeiten zoals waaiers, parasols, kamerschermen of gelakte doosjes, voorwerpen die vooral geliefd waren bij lieden die door avantgarde-kunstenaars geminacht werden om hun kitscherige smaak. Maar specifiek ook de *ukiyo-e*-kunst kreeg snel een grote schare verzamelaars in haar ban in Frankrijk, Engeland, Duitsland, Nederland en de VS. En al snel ging de hele avant-garde voor de bijl.

Whistler – niet toevallig een belangrijke voorloper van de moderne abstracte kunst – was de eerste grote naam om (vanaf 1863) Japanse stijlkenmerken te verwerken in zijn schilderijen en de grote artistieke waarde van de Japanse prentkunst te huldigen. Manet werd rond dezelfde tijd een van de bekendste Franse bewonderaars, getuige o.m. zijn portret van Emile Zola uit 1868, met een Japanse prent op de achtergrond. Niet toevallig bevat in 1875 de eerste jaargang van het kunsttijdschrift *L'Art* slechts één sectie in kleur: die over Japanse prenten. In 1878 schrijft een Parijse kunstcriticus dat het enthousiasme voor de Japanse kunst zich over alle schildersateliers verspreid had met de snelheid van een vlam op een buskruitspoor.

Vanaf ca. 1880 verschijnen er ook op grote schaal wetenschappelijk-kunsthistorische studies, terwijl de belangstelling voor Japan bij het grote publiek levendig gehouden werd met de waanzinnig populaire komische opera *The Mikado* van Gilbert en Sullivan in 1885, en de semi-autobiografische roman *Madame Chrysanthème* van Pierre Loti in 1887 (deels inspiratiebron voor de opera *Madama Butterfly* van Puccini uit 1904). Hokusai krijgt in 1896 zijn eigen biografie dankzij Edmond de Goncourt (stichter van de literaire *Prix Goncourt*), die het heeft over “*le grand artiste qui préoccupe si vivement le monde de l'art européen*”

(<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82459v/f1.item.zoom>).

Een uiterst belangrijke impuls ging verder uit van de Duitse kunsthandelaar Samuel Bing (1838-1905). In Parijs was hij in de ban geraakt van de Japanse prenten en daarom trok hij in 1880 voor een jaar naar Japan om de echte Japanse kunst te ontdekken. Zijn Parijse winkel specialiseerde zich daarna in Japanse kunstvoorwerpen en hij maakte van het propageren van de Japanse stijl zijn levensdoel. Daartoe richtte hij in 1888 het tijdschrift *Le Japon Artistique* op (in drie talen: Frans, Engels, Duits). Niet toevallig was Bing ook diegene die zijn naam gaf aan de nieuwe stijlrichting *art nouveau*,

toen hij in 1895 zijn winkel omdoopte in *Maison L'Art Nouveau* (met een interieur ontworpen door Henry Van de Velde). De Japanse stijl had inderdaad een niet te onderschatten impact gehad op de *art nouveau*-kunstenaars.

Uiteindelijk werd de Japanse kunst slachtoffer van zijn eigen succes. De avant-garde keek alweer uit naar iets nieuws. En nieuwe stromingen als het futurisme waren vaak meer gefascineerd door auto's en vliegtuigen dan door ongerepte natuur (Japanse of andere). Populariteit bij het brede publiek strekt trouwens nooit tot aanbeveling bij de avant-garde.

Maar de artistieke erfenis was blijvend. In 1889 was ook de Belgische regering overtuigd geraakt van de grote artistieke waarde van de Japanse prenten. Ze kocht daarom bij Bing een volledig overzicht van de *ukiyo-e*-meesters (266 prenten). In 1905 erfde de Belgische Staat bovendien de verzameling van Michotte, 4500 stuks. Het vormde de basis voor een wereldvermaarde collectie Japanse kunst in het KMKG, die nu te bekijken is op een unieke tentoonstelling.

Koen Janssens

Literatuur

K. Janssens, *De eerste stralen van de rijzende zon. Het begin van de Belgisch-Japanse betrekkingen* (licentiaatsverhandeling KUL, 1988)

Le Japonisme (Parijs 1988) (tentoonstellingscatalogus Musée d'Orsay)

M. Forrer, *Hokusai* (München 1991) (tentoonst. cat. Royal Academy of Arts Londen)

<https://aboutartnouveau.wordpress.com/2013/11/11/siegfried-bing/>

<http://zamdata.net/2013/06/06/images-japonaises/>